

Standardi za poboljšanje zdravstvenih i sigurnosnih uvjeta u ugostiteljskoj industriji

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za suzbijanje
zlorabe droga

Ova brošura tiskana je u sklopu projekta S.N.O.- Sigurnije noćno okruženje, 2018. godine.
Zahvaljujemo Vladi RH, Uredu za suzbijanje zlorabe droga na iskazanom interesu i financiranju svih projektnih aktivnosti.

Izdavač: Institut Pula, Dobriceva 32
www.udruga-institut.hr
Sadržaj brošure isključiva je odgovornost udruge Institut Pula.

Osnovne činjenice za menadžment

Naslov originala:

Set of Standards to Improve the Health and Safety of Recreational Nightlife Venues- Factsheet

Izdavač originala:

IREFREA - European Institute of Studies on Prevention

Sva prava pridržana

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE

Ured za suzbijanje
zloporabe droga

Ova brošura tiskana je u sklopu projekta S.N.O.- Sigurnije noćno okruženje, 2018. godine.

Zahvaljujemo Vladi RH, Uredu za suzbijanje zloporabe droga na iskazanom interesu i financiranju svih projektnih aktivnosti.

Izdavač: Institut Pula, Dobricheva 32

www.udruga-institut.hr

Sadržaj brošure isključiva je odgovornost udruge Institut Pula.

Zahvala partneru na projektu: Matej Košir, Inštitut UTRIP, Slovenija, na prijnosu znanja i iskustva u području kreiranja sigurnijeg noćnog okruženja.

www.institut-utrip.si

Sadržaj

UVOD

PRVO

Nedostupnost alkohola za maloljetnike, 7

DRUGO

Obuka osoblja i obrazloženje implikacija za menadžment, 11

TREĆE

Uključenost ključnih dionika i suradnja s policijom, 15

ČETVRTO

Kreiranje sigurnog fizičkog okruženja, 19

PETO

Kreiranje sigurnog društvenog okruženja, 22

ŠESTO

Regulacija prodaje alkohola i promocija, 25

REFERENCE, 28

Da bi se osigurali dobro zdravlje i boravak u kontekstu noćnog zabavljanja, neophodno je intervenirati u procese koji utječu na pojavnost rizika. Stoga je imperativ poznavanje i učinkovito procjenjivanje faktora i mehanizama koji ih pojačavaju ili smanjuju. Učinkovite mjere mogu rezultirati smanjenjem zdravstvenih i sigurnosnih rizika u takvim objektima na najmanju moguću mjeru, kao i uspješnom promocijom blagostanja posjetitelja. Međutim, kako bi se osiguralo da noćni kontekst u sebi sadrži odgovarajuće kriterije za zdravlje i sigurnost, neophodno je usklađenje mnogih čimbenika i potreba. Stoga je potrebna pojačana koordinacija među dionicima na europskoj, nacionalnoj i lokalnoj razini te između javnog i privatnog sektora.

UVOD

Studije faktora rizika i procedura koje osiguravaju zdravlje i sigurni boravak u objektima za noćno zabavljanje uglavnom su provedene u Australiji, Kanadi, SAD-u i Velikoj Britaniji. Cilj našeg istraživanja bio je ispitati mogu li se komponente koje su u znanstvenoj literaturi identificirane kao ključni faktori prenijeti na europsku razinu. Dio naše metodologije bilo je uzimanje znanstvenih, empirijskih dokaza i njihovo predstavljanje predstavnicima zabavljačke industrije kako bismo utvrdili koja su mišljenja i stavovi provoditelja; za usporedbu su prikupljena i mišljenja drugih sudionika koji djeluju na istome polju. Istraživanje je bilo sastavljeno s posebnom pažnjom prema mogućim kulturnim osjetljivostima.

Rad koji je ovdje predstavljen osmišljen je kao referentni vodič za licencirane lokale, menadžere i promotore. Za noćnu ekonomiju prioriteti uključuju: netočenje alkohola maloljetnicima, prestanak neodgovornog reklamiranja i promotivnih prodaja, osiguravanje posjetitelja i osoblja te, kroz poboljšanje javne sigurnosti, smanjivanje neugoda za zajednicu. Rad koji je ovdje predstavljen također je osmišljen kao referentni vodič za agencije odgovorne za licenciranje i održavanje reda. Ne postoji sveobuhvatni pristup koji bi mogao garantirati da se neće dogoditi zdravstveni i sigurnosni incidenti unutar ili u blizini noćnih lokacija, ali postoje brojni koraci koji se mogu poduzeti da bi se smanjila vjerojatnost u nastajanju incidenata.

IREFREA

Prvo

Nedostupnost alkohola za maloljetnike

Obrazloženje

Sprječavanje dostupnosti alkohola maloljetnicima centralni je element smanjenja šteta za okruženja gdje se alkohol konzumira. Kao i kod djece koja su izložena teškim posljedicama pijenja alkohola, konzumacija alkohola u mladima povezana je s porastom rizičnog ponašanja kao što su povrede vezane za alkohol, nasilje, rizično seksualno ponašanje, korištenje droga te vožnju u alkoholiziranom stanju.

Odluka hoće li konzumirati alkohol ne može biti prepuštena mladima. Dijelovi mozga koji omogućavaju impulsivnost i poduzimanje rizika rano se razvijaju, dok se oni dijelovi koji jačaju samokontrolu i inhibiraju impulsivno ponašanje u većini ljudi ne razviju do kasne adolescencije ili ranih dvadesetih godina¹. Taj razvojni proces u mozgu često počinje tijekom rane adolescencije kada obiteljski nadzor počinje slabiti, a novi društveni kontekst zadobije važnu ulogu u ponašanju.

[8] Standardi - Osnovne činjenice

Legalna dob za konzumaciju alkohola u Europi razlikuje se i pokriva širok raspon problema i ponašanja. Dobna granica varira od 16 (npr. Austrija, Belgija i Luksemburg) do 20 godina (npr. Norveška, Finska i Island). Dobna granica može varirati ovisno o tome radi li se o kupovini ili konzumiranju alkohola te čak može varirati ovisno o vrsti alkoholnog pića. Konzumacija alkohola unutar kućanstva najmanje je regulirana (s iznimkom Velike Britanije).

Unatoč takvoj regulaciji, europsko Istraživanje o alkoholu i drugim drogama u školama (ESPAD, 2007.), koje je prikupilo podatke među mladima u dobi od 15 i 16 godina u 35 europskih zemalja, pokazalo je da je u prosjeku polovica učenika bila u alkoholiziranom stanju barem jednom u životu; 39 % je izjavilo da je bilo u alkoholiziranom stanju u posljednjih 12 mjeseci, a 18 % u posljednjih 30 dana².

Dokazi

Nažalost, ove prisilne mjere osmišljene da bi se prevenirala prodaja maloljetnicima pokazale su da njihova učinkovitost s vremenom nestaje; također, manje su učinkovite ako nisu dio šire društvene inicijative³.

U Švedskoj, općina Stockholm je 1996. godine pokrenula društveni akcijski program koji je postigao stabilan porast u „odbijanju točenja alkohola maloljetnicima“ (s 55 % u 1996. godini do 59 % u 1999. i 68 % u 2001. godini)⁴. Isto švedsko istraživanje pokazalo je da kada osoblje na ulazu dobro obavlja kontrolu osobnih iskaznica, uslužno se osoblje oslanja na tu činjenicu te ne kontrolira ponovno dokumente posjetitelja koji izgledaju kao maloljetnici. Stoga sve osoblje unutar lokala treba biti uključeno i posvećeno identificiranju i odbijanju točenja maloljetnim posjetiteljima.

Na Novome Zelandu, nakon intervencije u nelicenciranim lokalima gdje nije provedeno identificiranje posjetitelja, evaluacija je pokazala da je točenje bez identifikacije posjetitelja (u odgovarajućoj demografskoj grupi) palo sa 60 % na 46 %⁵.

Malo je dokaza koji podupiru postavljanje aparata za verificiranje dobi (age verification devices – AVD); samo su dvije procjene učinjene u SAD-u. Opaženo je da su stav i posvećenje osoblja da spriječe prodaju maloljetnicima važniji od dostupnosti AVD-a. Iako su sustavi poboljšali točnost u verifikaciji dobi, oni ne povećavaju osnovnu učestalost verifikacije.

Nalazi Club Health istraživanja

Provjere dobi (identifikacije) trebale bi se provoditi rutinski kako bi se osiguralo da maloljetnici nemaju pristupa alkoholu. Predstavnici industrije koji su se odazvali našoj studiji svjesni su te činjenice: oko 86 % njih provjere maloljetnosti smatra ključnim faktorom (65 % – „najvažnije“, 20 % – „dosta važno“) kako bi se osigurali zdravlje i siguran boravak unutar lokala te ih smatraju praksom koja je i „lako primjenjiva“ i „isplativa“ („low cost“).

Ipak, samo je 68,4 % predstavnika industrije prijavilo provođenje provjera maloljetnosti na operativnoj razini, dok se u većini slučajeva one ne provode rutinski, već su prepuštene procjeni osoblja na ulazu u lokal. Također, ne postoji uspostavljeni niz protokola. Najčešći je izgovor „nedostatak potrebe“ jer su ciljali na stariju klijentelu; ovo je popraćeno priznanjem da je bez identifikacijskih dokumenata teže procijeniti dob žena nego muškaraca.

Međutim, istraživanje o primjeni mjera za alkohol pokazalo je da je relativno lako pronaći maloljetnike kako kupuju alkohol u nelicenciranim lokalima. Stoga, da bi se izbjegao ulaz maloljetnika, potrebno je uspostaviti uobičajene procedure (tj. rutinske provjere) unutar noćnih lokala. Sve osoblje trebalo bi biti obučeno da identificira i dvaput provjerava one posjetitelje koji izgledaju kao maloljetnici, kako bi im se odbilo točenje alkohola.

Obećavajuće prakse

Akcijski program zajednice koji je pokrenula općina Stockholm fokusiran je na:

- sprečavanje prodaje alkohola maloljetnicima i posjetiteljima pod utjecajem alkohola
- povećanje sposobnosti osoblja u prepoznavanju riskantne situacije i učinkovitoj intervenciji
- pomoć osoblju u razvijanju vlastitih učinkovitih smjernica za posluživanje
- promociju partnerstava s lokalnom vlasti.

Akcijski projekt regionalne zajednice u Aucklandu imao je 5 glavnih ciljeva:

- smanjiti kupnju alkohola za maloljetnike ispod 18 godina koju obavljaju druge osobe („social supply“)
- smanjiti dostupnost nelicencirane prodaje alkohola maloljetnicima ispod 18

godina

- smanjiti alkoholiziranost osoba ispod 25 godina u licenciranim objektima
- smanjiti razinu pijenja i alkoholiziranosti na javnim mjestima
- izmijeniti marketing alkohola za mlade na način da značajno doprinese promjeni društvenih normi o pijenju alkohola.

Neke intervencije koje se trenutno provode uključuju:

i) programe „tajnih kupaca“ („mystery shopper“) u Nizozemskoj, ii) aktivnosti provedbe zakona kroz kupnju testova u Engleskoj te iii) lokalne regulative koje se koriste u dijelovima Italije kako bi se ojačale restrikcije u dostupnosti alkohola maloljetnicima. Međutim, dostupno je vrlo malo informacija o učinku i učinkovitosti ovih mjera⁷.

U Velikoj Britaniji, inicijative industrije alkohola kao što su to Challenge 21, Challenge 25 i PASS Scheme, prema vladinim su podacima uspješno smanjile broj ulazaka maloljetnika ispod 18 godina u objekte; međutim, rezultati još nisu prošli temeljitu evaluaciju.

Drugo

Obuka osoblja i obrazloženje implikacija za menadžment

Obrazloženje

Osoblje objekta sastavni je dio okruženja svakog licenciranog lokala. Njihovo ponašanje i stav uvelike utječu na društveno okruženje i atmosferu. Ustanovljeno je da je razina agresivnosti u barovima neosporno povezana sa: i) osobljem koje poslužuje kupce sve do visoke razine alkoholiziranosti, ii) osobljem koje se ponaša na neprijateljski ili agresivan način (prema kupcima ili drugom osoblju), iii) lošom educiranošću i lošom koordinacijom te iv) nedostatkom sposobnosti da se identificiraju i riješe problemi⁸.

Programi obuke zato bi trebali uključivati teme kao što su: i) promocija praksi odgovornog pijenja, ii) identifikacija maloljetnih ili alkoholiziranih posjetitelja, iii) procedure za kontrolu incidenata i odbijanja posluživanja, iv) tehnike za upravljanje problematičnim ponašanjima i v) planiranje učinkovitih intervencija za moguće problematične situacije. Nadalje, obuka osoblja trebala bi biti implementirana kao stalni dio procesa obuke/licenciranja. Uprava ga mora podupirati kako bi osigurala da su svi članovi osoblja usklađeni s postojećim protokolom za smanjenje rizičnog ponašanja, kao i pravnim okvirom koji se odnosi na regulaciju prodaje alkohola.

Vratari i zaštitari označeni su kao glavna ciljna skupina za obuku jer su oni (u većini slučajeva) odgovorni za sprečavanje i suočavanje s agresivnim ponašanjem posjetitelja; također su u više istraživanja dokumentirani kao povremeni uzročnici i počinitelji nasilja⁹.

Programi obuke moraju uključivati: i) identifikaciju alkoholiziranih maloljetnika ili nasilnih klijenata, ii) menadžment i pregovaračke vještine za kontrolu ponašanja klijenata i izbjegavanje eskalacije nasilja i iii) vještine za osiguravanje posjetitelja pri izlaženju iz objekata (uključujući asistenciju u pronalaženju sigurnog transporta onima kojima je to potrebno).

Dokazi

Iako se učestalo primjenjuju u mnogim kontekstima noćnog zabavljanja, za obuku osoblja i programe odgovornog točenja alkohola nije provedena rigorozna evaluacija učinkovitosti. Dokazi sugeriraju da bi oni mogli poboljšati znanje osoblja o problemima povezanim s alkoholom i praksama točenja, ali kako bi se povećala njihova uspješnost, potrebna je neosporna potpora uprave, kao i provođenje zakonskih odredbi:

- Longitudinalne studije pokazuju da učinci obuke i potpore menadžmenta kroz vrijeme pokazuju tendenciju smanjivanja ako obuka za odgovorno točenje pića („responsible beverage service“ – RBS) nije propisana zakonom¹⁰.
- Cochraneov pregled intervencija u okruženju gdje se poslužuje alkohol nije pronašao čvrste dokaze smanjenja razine ozljeđivanja. Ako obuka nije obavezna i preduvjet za zapošljavanje, često mijenjanje osoblja i uprave mogu dodatno komplicirati režim obuke¹¹.
- Švedsko je istraživanje pokazalo da ako se zakon ne provodi rigorozno, nema razlike u učestalosti posluživanja alkohola maloljetnicima između lokala s RBS obučanim osobljem i lokala gdje osoblje nije prošlo RBS obuku¹².
- Programi za sigurnije barove u Kanadi koji su usmjereni na smanjenje agresivnosti proizveli su mješovite rezultate. Razina fizičke agresivnosti u posjetitelja nije se smanjila u barovima gdje je obuka provedena (dok se povećala u kontrolnoj skupini barova), ali se povećala agresivnost osoblja u obje grupe barova – kontrolnoj i onoj gdje je obuka provedena. Opaženo je da je to bilo izraženije u kontrolnoj grupi barova zbog češćih promjena osoblja što, čini se, mijenja učinke intervencije¹³.

- U Švedskoj, studija koja je ispitivala konzumiranje droga među osobljem klubova pokazala je višu prevalenciju korištenja droga u usporedbi s općom populacijom¹⁴. Na temelju tog dokaza, STAD je pokrenuo program zajednice pod nazivom „Klubovi protiv droge“ („Clubs Against Drugs“). Evaluacijska studija opazila je da je projekt ostvario značajne učinke na načine ophođenja osoblja s posjetiteljima pod utjecajem droga. Daljnja studija učinaka pokazala je da su u 2008. godini vratari intervenirali u 65,5 % slučajeva (n = 55), što je značajno poboljšanje u odnosu na 27,0 % (n = 48) opaženih u 2004. godini (kada je izvedena prva studija) te na 7,5 % (n = 40), polazišnog postotka iz 2003. godine¹⁵. Provođit će se daljnje studije, a razina održivosti projekta će također biti rigorozno procjenjivana.

Nalazi Club Health istraživanja

Programi obuke osoblja uobičajeni su u europskom noćnom okruženju. 82,1 % predstavnika industrije koji su bili uključeni u istraživanje izvijestilo je da na operativnoj razini primjenjuju obuku poslužitelja, iako je samo 58,9 % izjavilo da obuka uključuje RBS prakse. Činjenica da su one nisko rangirane na listi ključnih elemenata za osiguravanje zdravlja i boravka unutar licenciranih objekata, zajedno s utvrđenim velikim razlikama u rangiranju „jednostavnosti implementacije“, „troška“ i „prihvatljivosti“, ukazuje na prisutnost više različitih pristupa obuci. Iako je ona zakonski obavezna samo u Švedskoj, 31,8 % posto predstavnika industrije izvijestilo je da je obuka u tvrtki obavezna.

Vratare i zaštitare je kao ključne komponente za osiguravanje zdravlja i boravka unutar licenciranih objekata rangiralo 83 % predstavnika industrije, a oni su operativni u 81,1 % slučajeva. Angažiranje određenog broja vratara i zaštitara zakonski je propisano u većini zemalja; omjeri ili brojevi obično ovise o veličini objekta. Međutim, s iznimkom Velike Britanije, za dobivanje licence ne zahtijeva se neka specifična obuka. U Velikoj Britaniji, prihvaćanje mjesta vratara bez posjedovanja SIA (Security Industry Authority) licence, kazneno je djelo. U Španjolskoj, obuka je obavezna u nekim regijama (npr. na Balearima, u Kataloniji i općini Madrid), ali ne i na razini cijele zemlje te, s obzirom na to da se radi o novoj odredbi koja je još uvijek u procesu razvoja, obuka u većini regija nije zakonom propisana. Prema zakonima/ protokolima u drugim EU zemljama koje smo istražili, obuka za posao vratara nije

obavezna za ishodovanje licence.

Najbolje prakse

Akcijski program zajednice, metoda koju je razvio STAD i pokrenuo u općini Stockholm 1996. godine, iskazao je smanjenje u kriminalu od 29 % (1998. – 2000.) u području gdje su provedene intervencije. Središnji dio intervencija uključivao je mobilizaciju zajednice, obuku osoblja o odgovornom točenju pića i strožu provedbu postojećih zakona o alkoholu. Evaluacija je postala obavezna 1999. godine te je kroz vrijeme pokazala konstantna poboljšanja: smanjenje problema povezanih s alkoholom u licenciranim objektima, povećanje broja (od 5 % u 1996. do 47 % u 1999. i 70 % u 2001. godini) objekata koji odbijaju služenje alkohola klijentima u alkoholiziranom stanju, kao i porast odbijanja posluživanja maloljetnika (s 55 % u 1996. do 59 % u 1999. i 68 % u 2001. godini). Program se pokazao i troškovno učinkovitim.

Škotski akt o licenciranju iz 2005. godine postavlja pravni okvir za nositelje licenci i zahtijeva odgovorno poslovanje u licenciranim objektima; ovo uključuje obaveznu obuku za sve osobe koje poslužuju alkohol. Učinak ove obavezne obuke još nije evaluiran.

Nije provedena evaluacija o učinkovitosti obuke za vratare koju propisuje SIA u Velikoj Britaniji jer je uspostavljena 2003. godine prema odredbama Private Security Industry Act iz 2001. godine.

Godine 2001., STAD je pokrenuo program zajednice za prevenciju uporabe droge, s ciljem smanjenja prevalencije uporabe droge u stockholmskim licenciranim objektima. Projekt „Klubovi protiv droge“ predlaže okolišni pristup prevenciji uporabe droge koji se usredotočuje na visokorizične objekte za korištenje droge (npr. klubove koji su u trendu) te uključuje strategije za promjenu dostupnosti i prilika za korištenje droga u klubovima:

- edukaciju o drogama za vlasnike, vratare i poslužitelje
- rad na propisima
- izmjene u fizičkom okruženju u klubovima
- pojačano provođenje zakona
- medijsko lobiranje i PR aktivnosti.

Treće

Uključenost ključnih dionika i suradnja s policijom

Obrazloženje

Uključenost ključnih dionika kroz stvaranje radnih grupa u suradnji s drugim agencijama kako bi se iz šire perspektive sagledali problemi i pronašla rješenja poboljšava uspješnost intervencija.

Te koalicije uključuju predstavnike lokalnih vlasti, policije, zdravstvenih službi, probacijskih ureda, timova za droge i alkohol, obrazovnih službi, lokalnih gospodarstvenika i građana. Takve koalicije koristile su širok spektar intervencija kako bi se smanjili izgredi povezani s alkoholom i kriminal u okruženjima gdje se konzumira alkohol.

Ovaj integrirani ili višekomponentni pristup obično kombinira sljedeće aspekte: mobiliziranje zajednice, rad policije i primjenu zakona, obrazac suradnje između lokalnih licenciranih objekata i njihovu suradnju u dijeljenju informacija s policijom te programe obuke za osoblje koje stječe vještine za odgovorno posluživanje i rješavanje sukoba.

Dokazi

- Postoji široki konsenzus da intervencije koje se odnose na štete povezane s alkoholom trebaju voditi i njima upravljati zajednice na lokalnoj razini¹⁶. Istraživanje pokazuje da su višekomponentni programi zajednice u implementaciji učinkovitiji od odvojenih intervencija¹⁷.
- City Safe inicijativa u Liverpoolu pokrenuta 2005. godine doprinijela je smanjenju kriminala od 40 %. City Safe je partnerstvo između lokalnih agencija koje zajedno rade na smanjenju kriminala povezanog s alkoholom u okruženjima za konzumaciju pića.
- Community Trials projekt, intervencija u Salinasu (Kalifornija), pokazao je učinkovitost u smanjenju noćnih prometnih nesreća i ukupnom broju hospitalizacija zbog prometnih nesreća¹⁸.
- Podaci evaluacije projekta Surfers Paradise Safety Action (Queensland, Australija) pokazali su znatno smanjenje u nasilju i kriminalu (unutar i izvan objekata) i praksama koje promoviraju neodgovornu konzumaciju alkohola (npr. poticaji na brzo opijanje). Također je primijećeno poboljšanje u sigurnosnim praksama, zabavi, ponašanju posjetitelja i prometnim propisima¹⁹.
- Sporazum Geelong Local Industry, intervencija koju su proveli lokali u suradnji s policijom s ciljem smanjenja nasilja (kroz kodeks ponašanja koji su zajednički razvili kako bi poduprli samoregulaciju licenciranih objekata), u tri je godine pokazao značajno smanjenje u nasilju²⁰.

Nalazi Club Health istraživanja

Iako su zakonski propisane samo u Engleskoj i Walesu (100 % ispitanika u Velikoj Britaniji izjavilo je da sudjeluju u koalicijama), 57,1 % svih intervjuiranih industrijskih dionika izjavilo je da surađuju s drugim dionicima, ali u većini slučajeva te suradnje nisu bile formalizirane.

52 % predstavnika industrije koalicije je smatralo ključnim elementom, ali isti je postotak ocijenio da je „dosta teško uspostaviti radno aktivne koalicije“. Ako nisu zakonski obavezne, predviđene teškoće u uspostavljanju i održavanju koalicija obeshrabruju njihovu širu implementaciju.

Održavanje uspješnosti vjerojatnije je kad postoji podrška i suradnja policije. Iako je 82,1 % predstavnika industrije izjavilo da u poslu surađuju s policijom

na operativnoj razini, u većini se slučajeva (osim u Velikoj Britaniji, jer se radi o uvjetu za licenciranje) radi o povremenim pozivima pri rješavanju problema. Činjenica da većina ispitanika (s izuzetkom onih iz Velike Britanije) ocjenjuje implementaciju i održavanje suradnje s policijom lakom, upućuje na zaključak da nisu (zajednički) razvili kodekse ponašanja ili procedure koje mogu:

i) smanjiti razdore u zajednici, ii) kontrolirati velike grupe posjetitelja te iii) uspostaviti mjere za sigurnost posjetitelja i osoblja ako se pojave problemi. U ovim područjima, policija može preuzeti vodeću ulogu u smanjenju incidenata i šteta povezanih s alkoholom. Više od 38 % ispitanika ovo je ocijenilo osjetljivim pitanjem, kao i vrlo učinkovitim (42,6 %).

Najbolje prakse

- U Engleskoj i Walesu zakonska je obaveza lokalnih agencija djelovati u partnerstvima u postupanju s kriminalom i izgređima, uključujući kriminal povezan s alkoholom unutar lokala koji poslužuju pića. Ova su partnerstva poznata kao Crime and Disorder Reduction Partnerships (Partnerstva za smanjivanje kriminala i nereda) ili Community Safety Partnerships (Partnerstva za sigurnost u zajednici)²¹.
- Intervencija City Safe u Liverpoolu (<http://liverpool.gov.uk/council/strategies-plans-and-policies/crime-and-community-safety/citysafe-community-safety/>) uključuje:
  - ciljani policijski rad i rad visokog profila u noćnim okruženjima kako bi se provodio zakon i detektirao kriminal
  - shemu „Nadgledanje pubova“, mrežu lokalnih licenciranih objekata za međusobnu suradnju i suradnju s policijom u dijeljenju informacija, podupiranju razumnih praksi i zabranjivanju ulaza u gradske lokale za uporne izgređnike
  - program obuke za usvajanje vještine rješavanja sukoba za osoblje barova i kasnonoćnih objekata za prehranu
  - organiziranje taksi-prijevoza kako bi se omogućila sigurnost na razini kasnonoćnih taksija
  - potpore za vlasnike barova za nabavku sigurnih čaša za piće koje zamjenjuju staklene čaše

- zabranu pijenja na javnim mjestima
- nabavku naglavnih videokamera za vratare kako bi se obeshrabrio kriminal i promovirale odgovorne prakse
- televiziju zatvorenoga kruga (Closed circuit TV – CCTV) da bi se otkrio i obeshrabrio kriminal te mjesta za pomoć koja posjetiteljima omogućavaju kontaktiranje CCTV operatera i policije
- poruke o sigurnijem pijenju i kampanje za sigurnost usmjerene prema korisnicima noćnih zabavnih aktivnosti.

Program „Rješavanje uličnoga kriminala povezanog s alkoholom“ (Tackling Alcohol-related Street Crime – TASC) u Cardiffu (VB) primjer je sheme suradnje više dionika koju vodi policija, a koja uključuje širok raspon intervencija. Evaluacija ove sheme sugerira da je u periodu od 12 mjeseci postignuto smanjenje od 4 % u napadima u odnosu na kontrolno područje²².

Kreiranje sigurnog fizičkog okruženja

Obrazloženje

Tlocrt i dizajn objekata morao bi prevenirati rizike za nered i kriminal na način da omogućava nesmetano kretanje posjetitelja. Tlocrt i dizajn trebali bi onemogućiti stvaranje odvojenih i skrivenih područja te ograničavati ili potpuno onemogućiti pretjerano zagrijavanje i zadimljenost prostora. Trebale bi se uvesti jasne i održive procedure održavanja čistoće kako bi se izbjegla prisutnost prolivenog pića i drugih elemenata koji mogu izazvati nesreće, kao i sprečavati dostupnost potencijalnog oružja. Učinkovito upravljanje fizičkim okruženjem objekta treba uključivati:

- visoke standarde čistoće i održavanja*
- jasno istaknute uvjete za ulazak te kućni red*
- dobru rasvjetu i umjerenu razinu buke*
- adekvatnu kontrolu temperature i ventilaciju*
- dostupnost mjesta za sjedenje*
- izbjegavanje redova na šanku i u toaletima*
- dobar omjer osoblje – posjetitelji*
- dostupnost hrane i bezalkoholnih pića*
- pravilnik o staklenom posuđu.*

Dokazi

Dokazi upućuju na zaključak da se poboljšanjem fizičkih uvjeta unutar objekta poboljšavaju zdravstveni i sigurnosni uvjeti za posjetitelje i osoblje. Određene karakteristike samog okruženja gdje se pića konzumiraju, neovisno o ponašanju klijenata, također povećavaju izgled za izgređničko ponašanje²³. To su: i) prenapučenost i sudaranje²⁴, ii) zadimljenost²⁵, iii) loša rasvjeta i ventilacija, iv) visoka razina buke i glasna glazba²⁶, v) prepreke koje onemogućavaju kretanje posjetitelja te vi) natjecanje za pristup posluživanju za šankom ili toaletima²⁷.

Većina intervencija u objektima, kao što je to Safer Bars Program²⁸, uključuje: i) procjenu rizika kako bi se identificirali potencijalni faktori rizika, ii) savjete kako se oni poboljšavaju/ izbjegavaju, što pokriva fizički bar i šire okruženje te iii) kreiranje „pravilnika objekta i postupanja“, plana koji uključuje edukaciju osoblja/menadžera te nadziranu obuku.

Dokazi o pravilniku za stakleno posuđe proizveli su neujednačene rezultate: studija učinaka pravilnika o nabavci posuđa koje nije stakleno, provedena u Glasgowu, ukazala je na negativnu posljedicu: posjetitelji nepažljivo bacaju plastične čaše što povećava količinu smeća i klizavost – oba faktora su dokazani prediktori nasilnog ponašanja; međutim, posjetitelji su rekli da se osjećaju sigurnije u takvim klubovima i barovima²⁹. Također, nasumična kontrola³⁰ pokazala je da su povrede uzrokovane tvrdim staklom 60 % češće od onih uzrokovanih žarenim staklom jer je osjetljivije na udare od standardnog stakla. Uvođenje polikarbonatnih čaša (PCG) u neke barove i klubove u Velikoj Britaniji u tim je objektima svelo lomljenje stakla na ništicu, a istovremeno je zamijećeno malo smanjenje u broju ozljeda. Međutim, opseg studije nije dovoljan da bi se u potpunosti utvrdio bilo kakav preventivski benefit³¹.

Nalazi Club Health istraživanja

Između 75 % i 95 % predstavnika industrije čini se svjesnim učinka koji fizički uvjeti mogu imati na ponašanje klijenata te su izvijestili da na operativnoj razini koriste procedure za: i) održavanje odgovarajuće temperature i ventilacije u prostoriji, ii) osiguravanje da se provodi čišćenje i održavanje objekta, iii) provođenje nasumičnih kontrola toaleta da bi se obeshrabilo

ilegalno ponašanje, iv) nadgledanje putem CCTV-a da bi se pojačao osjećaj sigurnosti i kontrole među posjetiteljima te v) postavljanje tabli s kućnim redom za klijente.

S druge strane, nisu smatrali važnim određene karakteristike koje se odnose na kapacitet objekta i omjer osoblja i posjetitelja, kao što je postavljanje sjedećih mjesta ili izbjegavanje stvaranja redova pred barom i toaletima, sve unatoč činjenici da se prenapučenost i sudaranje direktno povezuju s brojnim zdravstvenim i sigurnosnim problemima (npr. s prevalencijom agresivnog ponašanja). Opskrba hranom i grickalicama, koja je preporučena da bi se usporio unos alkohola, također se obično zanemaruje zbog potencijalnog povećanja u proizvodnji smeća.

Samo 44,7 % predstavnika industrije koristi pravilnik o staklenom posuđu u svojim objektima. Oni koji ga koriste ocjenjuju ga kao visoko kvalitetnu, lako primjenjivu te troškovno učinkovitu strategiju (nisko do srednje financijski zahtjevnu). Oni koji ga ne primjenjuju, suprotno ga ocjenjuju: neučinkovito, teško primjenjivo i skupo.

Najbolje prakse

- Program Bar Veiling (Bar Safe) u Nizozemskoj (nije provedena evaluacija učinaka) uključuje obuku utemeljenu na evaluiranom „Safe Bar“ programu te je podvrgnut procesnoj evaluaciji u različitim nizozemskim općinama, među vlasnicima i osobljem koje je sudjelovalo u obuci. Sami sudionici izjavili su da im se povećala sposobnost suočavanja s agresijom, dok su diskusiju po popisu tema vlasnici pozitivno ocijenili³².
- Best Bar None (VB), nagrađivana shema koju podupire Home Office, sada se provodi na 95 lokacija u Velikoj Britaniji kako bi se kroz promociju odgovornog menadžmenta smanjili kriminal povezan s alkoholom i neodgovorne prakse pijenja. Još nije provedena evaluacija učinaka.

Promocija sigurnog društvenog okruženja

Obrazloženje

Razina „popustljivosti“ („permissiveness“) u objektu identificirana je kao jedan od četiriju glavnih faktora koji povećavaju razinu agresije i nasilja.

Kao i fizički uvjeti u objektu, određene karakteristike menadžmenta kao što su:

- i) previše popustljiva atmosfera,*
- ii) posluživanje alkoholiziranih ili maloljetnih klijenata te*
- iii) druge ilegalne aktivnosti*

pokazale su se kao ključni prediktori porasta problematičnog ponašanja klijenata. Međutim, „razina popustljivosti“ je komponenta koju je vrlo teško evaluirati. Može se evaluirati na različite načine u odnosu na glazbenu scenu, kulturu, kontekst i individualno stanje.

Više postupaka može poboljšati menadžment društvenog okruženja:

- table s istaknutim pravilima prihvatljivog ponašanja koja specificiraju prihvatljivo i neprihvatljivo ponašanje mogu poboljšati svijest posjetitelja o pravnim i društvenim implikacijama alkoholiziranosti i određenih djela
- rano identificiranje alkoholiziranih posjetitelja kako bi im se pružila prva pomoć i/ili pomoć pomaže izbjegavanju nasilja i izgreda
- osiguravanje da zabava nije nasilna ili otvoreno seksualna
- promoviranje raznolikosti posjetitelja (prema dobi i spolu), izbjegavanje potpuno ženskih ili potpuno muških zabava
- pravilnik o glazbi koji je uključen u obuku za odgovorno posluživanje.

Dokazi

„Popustljivost“ u okruženju objekta klijentima se može komunicirati kroz fizičke elemente (npr. nečistoća i nered, loša rasvjeta) i društvene elemente kao što su posluživanje alkoholiziranih osoba, ohrabrivanje opijanja (igre ili promocije) te dozvoljavanje korištenja droga ili drugog nedoličnog ponašanja.

- Ovo je u skladu s nedavnim nalazima koji pokazuju da su faktori u okruženju (kao smanjenje očitih seksualnih aktivnosti i poboljšani komfor) povezani sa smanjenjem agresivnosti u barovima, čak i kad se kontrolira razina alkoholiziranosti posjetitelja³³.
- Posluživanje alkoholiziranih posjetitelja pokazalo se kao visoki prediktor problema koji uključuju povrede, nasilje, napade i prometne nesreće³³.
- Pokazalo se da su mladi muški posjetitelji odgovorni za većinu nasilnih incidenata koji se događaju u licenciranim objektima. Međusektorska komparativna studija 3003 britanskih, njemačkih i španjolskih turista u dobi 16 – 35 godina, provedena u zračnim lukama Ibize i Mallorce (Španjolska), pokazala je da su prediktori za tuče sljedeći: mladost, muški spol, korištenje kanabisa ili kokaina te često opijanje tijekom ljetovanja³⁴.
- Dokazano je da glasna glazba povećava konzumaciju alkohola i smanjuje prosječno vrijeme potrebno da posjetitelj popije jedno piće³⁵. Pravilnik o glazbi ima uočljiv učinak na ponašanje pri pijenju, nelegalno korištenje droga, seksualne aktivnosti i/ili nereda i nasilje³⁶. To znači da DJ-evi mogu izvršavati „meku“ kontrolu nad klijentelom noćnih klubova i nad njihovim ponašanjem³⁷.

Nalazi Club Health istraživanja

76,8 % predstavnika industrije koji su se odazvali ovoj studiji koristi table s kodeksom ponašanja te ih je 68 % ocijenilo kao ključne elemente; 73,9 % je izjavilo da je razina popustljivosti u njihovu objektu pod kontrolom. Gotovo svi sudionici (98,2 %) izjavili su da se alkoholizirani posjetitelji identificiraju na operativnoj razini, iako se drugi sudionici koji su sudjelovali u studiji nisu s time složili (54,5 % izjavilo je da se ovo ne provodi u objektima).

Samo 58,9 % predstavnika industrije izjavilo je da provodi obuku za odgovorno posluživanje pića (RBS), većinom unutar tvrtke. U nekim slučajevima, upravljanje posjetiteljima preuzima zaštitarsko osoblje (za koje je 20 % predstavnika industrije izjavilo da obuku prolaze unutar tvrtke); to bi moglo predstavljati problem za učinkovito upravljanje protokom ljudi i interveniranje prije pojavljivanja problema.

Najbolje prakse

Projekt „Safer Bars“, utemeljen na dugogodišnjem provođenju promatračkih i analitičkih studija, proizveo je priručnik za procjenu rizika namijenjen menadžerima kao pomoćni alat u identificiranju i smanjivanju okolišnih rizika za agresiju. Dio priručnika čini trosatni trening-program za zaštitarsko osoblje, osoblje za šankom i menadžere u svrhu sprečavanja i upravljanja potencijalno nasilnim incidentima. Procjena rizika pokriva: i) upravljanje protokom ljudi pri ulazu i izlazu iz područja bara, ii) kreiranje pozitivne fizičke i društvene atmosfere koja smanjuje konflikte, frustraciju i iritaciju, iii) uspostavljanje adekvatnoga kućnog reda, iv) screening, zapošljavanje i nadgledanje odgovarajućeg osoblja te v) mirno upravljanje vremenom zatvaranja objekta. U obuci se koristi grupna diskusija i igranje uloga kako bi se izgradile vještine u: i) upravljanju eskalacijama agresije, ii) korištenju ranih intervencija, iii) timskom radu, iv) planiranju i razvoju pravilnika, v)

Regulacija prodaje alkohola i promocija

Obrazloženje

Nalazi istraživanja sugeriraju da visoka koncentracija prodavaonica alkohola, duže radno vrijeme i niske cijene alkohola mogu pridonijeti povećanju problema povezanih s alkoholom. Ovaj dokaz trebao bi se koristiti u reviziji postojećih kontrolnih mjera kako bi se spriječio razvoj okruženja za pijenje koja pogoduju nastanku šteta povezanih s alkoholom.

Kontrolne mjere trebale bi se revidirati na način da:

- ograničavaju posebne promocije pića*
- ograničavaju happy hour*
- ograničavaju radno vrijeme posluživanja pića*
- uvedu obavezu odgovornog točenja pića (RBS)*
- pravno reguliraju minimalne cijene pića*
- ograniče koncentraciju prodavaonica.*

Dokazi

„Klasične“ mjere za prodaju alkohola uključuju: i) povećanje poreza, ii) restrikcije prodaje (sati/dani), iii) kontrolu koncentracije prodavaonica, iv) provjere trijeznosti, v) smanjenje dozvoljene razine alkohola u krvi, vi) povećanje donje dobne granice za kupnju/konzumaciju te vii) obustavljanje licenci za prekršitelje. Sve su se ove mjere pokazale učinkovitima.

- Strategije određivanja cijena pokazale su se učinkovitima u smislu smanjenja količine konzumiranog alkohola u klijenata te ukupnog broja problema povezanih s alkoholom. Zakoni koji smanjuju dostupnost kroz povećanje cijena i minimalnu legalnu dob za pijenje također smanjuju prometne nesreće povezane s alkoholom³⁹. Istraživanje provedeno u SAD-u pokazuje jasnu povezanost između nižih prosječnih cijena alkohola u objektima blizu studentskoga kampusa i višeg postotka brzog opijanja⁴⁰. Utvrđeno je da razina cijene alkoholnih pića utječe na razinu konzumacije etanola per capita, kao i na učestalost zlouporabe alkohola i povezanih zdravstvenih posljedica⁴¹.

- Pokazalo se da je produženo noćno radno vrijeme povezano s povećanom konzumacijom i povezanim štetama. Iako je bilo određenih kontroverzi u restrikciji ili liberalizaciji radnog vremena i razini potencijalnog utjecaja na postotak šteta povezanih s alkoholom, pregled 49 studija (koje uključuju 14 osnovnih i kontrolnih mjera) sugerira da povezanost postoji⁴².

- Visoka koncentracija prodavaonica alkohola jasno je povezana s drugim problemima koji se odnose na alkohol (npr. nasilje, društveni problemi ili prometne nesreće)⁴³.

- Regulacija marketinških praksi (npr. cijene prodaje, promocije i vanjske reklame) pokazala se važnom strategijom koja može umanjiti probleme povezane s brzim opijanjem studenata⁴⁴. Promocije koje potiču pijenje unutar određenog vremenskog razmaka (npr. „happy hour“, besplatna pića i „dva za jedan“ ponude) imaju tendenciju povećavati količinu konzumacije te su jedan od glavnih faktora povezanih s nasiljem u noćnim klubovima⁴⁵. Također potiču pijenje u maloljetnika te teško opijanje među mlađim klijentima⁴⁶.

Nalazi Club Health istraživanja

Cijene se koriste kao marketinška strategija. Stoga je na pitanje bi li određivanje cijena trebalo biti regulirano zakonom 89,7 % predstavnika

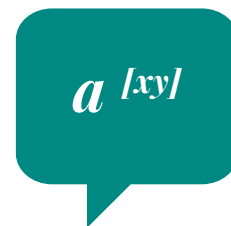
industrije odgovorilo s ne, dok je 69 % izjavilo da bi trebalo biti regulirano jedino u obliku „smjernica“ za objekte. Približno 59 % ovo je ocijenilo osjetljivom komponentom, a u smislu preventivnoga kapaciteta oko 65 % ocijenilo je učinkovitost ove mjere kao „srednju do nisku“.

Većina predstavnika industrije izjavila je da je dostupnost alkohola regulirana zakonom (iako Belgija i Grčka uživaju slobodu u trgovanju), a 57,2 % izjavljuje da zakon kontrolira provedbu (kroz upravu za licenciranje i/ili policiju). Oko 59 % dostupnost alkohola ocijenilo je kao osjetljivu u smislu marketinga.

Oko 88 % ispitanika iz industrije izjavilo je da vjeruju kako posebne promocije ne bi trebale biti regulirane zakonom. Promocije se smatraju neophodnom marketinškom strategijom za natjecanje na vrlo kompetitivnom tržištu. Ocijenjene su kao lako primjenjive (54,5 %) s niskim troškovima implementacije i održavanja (46,6 %) te su (u smislu prodaje) ocijenjene kao srednje do visoko učinkovite (75,4 %).

Najbolje prakse

Nisu pronađene intervencije.

Reference

- 1- Spear LP (2002.) The Adolescent Brain and the College Drinker: Biological Basis of Propensity to Use and Misuse Alcohol. *Journal of Studies on Alcohol*, Supplement.
  - 2- Hibell B, Guttormsson U, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnason T, Kokkevi A, Kraus L. (2009.): The 2007 ESPAD Report -Substance Use Among Students in 35 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN). Stockholm: Sweden.
  - 3- Hughes K, Furness L, Jones L i Bellis MA. (2009.) Reducing harm in drinking environments. Evidence and practice in Europe. Liverpool: Liverpool John Moores University.
  - 4- Wallin E, Andreásson, S. (2004.) Can I Have a Beer, Please? A Study of Alcohol Service to Young Adults on Licensed Premises in Stockholm. *Prevention Science*, 5 (4), 221-229.
  - 5- Huckle T, Conway K, Casswell S et al. (2005.) Evaluation of a regional community action intervention in New Zealand improve age checks for young people purchasing lcohol. *Health Promotion International*, 20, 147-155.
  - 6- Jones L, Atkinson A, Hughes K et al. Reducing harm in drinking environments, a systematic review of effective approaches. Liverpool: Liverpool John Moores University, 2009.
  - 7- Krevor B, Capitman J.A., Oblak L, et al. (2003.) Preventing illegal tobacco and alcohol sales to minors through electronic age- verification devices: a field effectiveness study. *Journal of public health policy*, 24 (3/4), 251-268.
  - 8- Graham K, Bernards S, Osgood DW, Wells S. (2006.) Bad nights or bad bars? Multi-level analysis of environmental predictors of aggression in late-night large-capacity bars and clubs. *Addiction*, 101 (11), 1569-80.
  - 9- Graham K, LaRocque L, Yetman R, Ross T, Guistra E. (1980.) Aggression and barroom environments. *Journal of Studies on Alcohol*, 41, 277-292
- Homel R i Clark J. (1994.) The prediction and prevention of violence in pubs and clubs. *Crime Prevention Studies*, 3, 1-46.

- Tomsen S. (1997.) A top night out. Social protest, masculinity and the culture of drinking violence. *British Journal of Criminology*, 37, 90-102.
- Wells S, Graham K, West P. (1998.) The good, the bad and the ugly: Responses by security staff to aggressive incidents in public drinking settings. *Journal of Drug Issues*, 28, 817-836.
- Hobbs D, Haedfield P, Lister S, i Winlow S. (2003.) *Bouncers: Violence and Governance in the Nitghttime Economy*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Graham K, Jelley J, Purcell J. (2005.) Training bar staff in preventing and managing aggression in licensed premises. *Journal of Substance Use*, 10 (1), 48-61.
- 10- Buka SL i Birdthistle IJ. (1999.) Long-term effects of a community-wide alcohol server training intervention. *Journal of Studies on Alcohol*, 60 (1), 27-36.
- 11- Ker K. i Chinnock P. (2008.) Interventions in the alcohol server setting for preventing injuries. *Cochrane Database System Review*, 16 (3), CD005244. Review.
- 12- Wallin E, Andréasson, S. (2004.) Can I Have a Beer, Please? A Study of Alcohol Service to Young Adults on Licensed Premises in Stockholm. *Prevention Science*, 5 (4), 221-229.
- 13- Graham K, Osgood DW, Zibrowski E, et al. (2004.) The effect of the Safer Bars programme on physical aggression in bars: results of a randomized controlled trial. *Drug and Alcohol Review*, 23, 31-41.
- 14- Gripenberg Abdon A, Wallin E, Andréasson S. (2011.) The 'Club against Drugs' program in Stockholm, Sweden: two cross-sectional surveys examining drug use among staff at licensed premises. *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*, 6, 2
- 15- Gripenberg Abdon A, Wallin E, Andréasson S. (2011.) Long-term effects of a community-based intervention: 5 year follow-up of 'Club against Drugs'. *Addiction*, 106, 1997-2004. Doi:10.1111 /j.1360-0443.2011.03573.x
- 16- Robinson D, Tether P i Teller J (1989). *Local Action on Alcohol Problems*. London: Routledge
- 17- Holder HD, Gruenewald PJ, Ponicki WR, Treno AJ, Grube JB, Saltz RF et al (2000.) Effect of community-based interventions on High Risk drinking and alcohol-related injuries. *JAMA* 284, 2341-2347.
- Wagenaar AC, Murray DM i Toomey TL (2000.) Communities mobilizing for change on alcohol (CMCA); effects of a randomized trial on arrests and traffic crashes. *Addiction*, 95, 209-217.
- Graham K, Homel R (2008.) *Raising the bar: preventing aggression in and around bars, pubs and clubs*. Portland: Willan Publishing.
- 18- Roeper PJ, Voas RB, Padilla-Sanchez L, et al. (2000). A long-term community-wide intervention to reduce alcohol-related traffic injuries: Salinas, California, Drugs: education, prevention and policy, 7, 51-60.
- 19- Homel R, Hauritz M, Worthly R, McIlwain G, i Carvolth R. (1997.) Preventing alcohol-related crime through community action: the surfers paradise safety

action project. In Homel R. (Ed.) Policing for prevention: reducing crime, public intoxication and injury. Monsey, NY: Criminal Justice Press.

20- Lang E. i Rumbold G. (1997.) The effectiveness of community based interventions to reduce violence in and around licensed premises: a comparison of three Australian models. *Contemporary drug problems*, 24, 805-826.

21- Home Office (2007.) *Delivering safer communities: A guide to effective partnership working. Guidance for Crime and Disorder Reduction Partnerships and Community Safety Partnerships.* London: Home Office.

22- Maguire, M. i Nettleton, H. (2003.), *Reducing alcohol-related violence and disorder: an evaluation of the 'TASC' project.* Home Office Research Study 265

23- Quigley BM, Leonard KE i Collins RL (2003.) Characteristics of violent bars and the patrons who frequent them. *Journal of Studies on Alcohol*, 64, 765-772

24- Macintyre S i Homel R (1997.) *Danger on the dance floor: a study of interior design, crowding and aggression in nightclubs*, in Homel R (Ed.) *Policing for prevention: reducing crime, public intoxication and injury*, New York: Criminal Justice Press.

25- Homel R i Clark J. (1994.) The prediction and prevention of violence in pubs and clubs. *Crime Prevention Studies*, 3, 1-46.

26- Homel R i Clark J. (1994.) The prediction and prevention of violence in pubs and clubs. *Crime Prevention Studies*, 3, 1-46.

27- Deehan A (1999) *Alcohol and crime: Taking stock.* Crime Reduction Research Series Paper 3. London: Research, Development and Statistics Directorate, Home Office.

28- Graham K, Osgood DW, Zibrowski E, et al. (2004.) *The effect of the Safer Bars programme on physical aggression in bars: results of a randomized controlled trial.* *Drug and Alcohol Review*, 23, 31-41.

29- Forsyth AJM (2008.) *Banning glassware from nightclubs in Glasgow (Scotland): Observed impacts, compliance and patron's views.* *Alcohol & Alcoholism*, 43 (1), 11-117.

30- Warburton AL, Shepherd JP (2000.) *Effectiveness of toughened glassware in terms of reducing injury in bars: a randomised controlled trial.* *Injury Prevention*, 6, 36-40.

31 Anderson Z, Whelan G, Hughes K et al. (2009) *Evaluation of the Lancashire Polycarbonate Glass Pilot Project.* Liverpool: Liverpool John Moores University.

32- Voorham L, Sannen A (2009.) *Bar Veiling pilot rapportage.* Utrecht: Trimbos Instituut.

33- Homel R, Carvolth R, Hauritz M, McIlwain G i Teague R (2004.) *Making licensed venues safer for patrons: what environmental factors should be focus of interventions?* *Drug Alcohol Rev*, 23 (1), 19-29

34- Hughes K, Bellis MA, Calafat A, Juan M, Schnitzer S i Anderson Z (2008.)

Predictors of violence in young tourist: a comparative study of British, German and Spanish holidaymakers. *European Journal of Public Health*, 18 (6), 569-574.

35- Guéguen N, Jacob C, Le Guellec H, Morineau T i Lourel M (2008) Sound level of environmental music and drinking behaviour: a field experiment with beer drinkers, *Alcoholism: clinical and experimental research*, 32, 1-4.

36- Forsyth AJM, Barnard M i McKeganey NP (1997) Musical preference as an indicator of adolescent drug use. *Addiction*, 92, 1317-1325.

37- Forsyth AJM (2009.) 'Lager, lager shouting': The role of music and DJs in nightclub disorder control. *Adicciones*, 21,327-345.

38- Graham K, Osgood DW, Zibrowski E, et al. (2004.)The effect of the Safer Bars programme on physical aggression in bars: results of a randomized controlled trial. *Drug and Alcohol Review*, 23, 31-41.

39- Eurocare (2003.) Drinking and driving in Europe: A Eurocare Report to the European Union. Eurocare: Saint Ives, Cambridgeshire.

40- Kuo M, Wechsler H, Greenber P i Lee H (2003.) The marketing of alcohol to college students: the role of low prices and special promotions. *Am J Prev Med*, 25, 204-211.

41- Cook PJ and Moore MJ (2002.) The economics of alcohol abuse and alcohol-control policies. *Health Affairs*, 2, 120-133.

42- Stockwell T and Chikritzhs T (2009.) Do relaxed trading hours for bars and clubs mean more relaxed drinking? A review of international research on the impacts of changes to permitted hours of drinking. *Crime Prevention and Community Safety*, 11, 3, 153-170.

43- Livingston M, Chikritzhs T i Room R (2007.) Changing the density of alcohol outlets to reduce alcohol-related problems. *Drug and alcohol review*, 26, 557-566.

44- Kuo M, Wechsler H, Greenber P i Lee H (2003.) The marketing of alcohol to college students: the role of low prices and special promotions. *Am J Prev Med*, 25, 204-211.

45- Lincoln R i Homel R (2001.) Alcohol and youthful rites of passage, u Williams P (Ed) *Alcohol, young persons and violence*. Canberra: Australian Institute of Criminology

46- US Department of Transportation (2005.) Preventing Over-consumption of Alcohol-Sales to the Intoxicated and 'Happy Hour' (Drink Specials) Laws. DOT HS 809 878. Springfield (VA): National Technical Information Service.

Billješke

